

Anna Dłużewska

Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin w Warszawie
Wydział Turystyki i Rekreacji

Społeczne i ekonomiczne aspekty rozwoju turystyki w Zjednoczonych Emiratach Arabskich

Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) należą do krajów o najszybszym rozwoju turystyki na świecie. Sektor turystyki daje ok. 12,4% wszystkich miejsc pracy, a dochody z turystyki szacowane są na 12,5% PKB (WTTC). Dane te są tym bardziej imponujące, jeśli wziąć pod uwagę, że historia sukcesu gospodarczego ZEA to historia zaledwie jednego pokolenia. Jeszcze 40 lat temu w miejscach, gdzie obecnie leżą hotele najbardziej luksusowych sieci znajdowała się pustynia. Miejscowa ludność utrzymywała się głównie z rybołówstwa i połowu perel.

Wszystko zmieniło się w 1966 r., kiedy w Abu Dhabi odkryto ropę naftową. Decyzja o utworzeniu Zjednoczonych Emiratów Arabskich (1971 r.) dodatkowo umocniła pozycję Emiratów członkowskich. Szejkowie Abu Dhabi, Ajman, Fujairah, Ras Al Chajma, Sharja, Umm al.-Kajwajn i Dubaju zdecydowali o wspólnym prowadzeniu polityki zagranicznej, przy jednoczesnym zachowaniu ogromnej wewnętrznej autonomii.

Terytoria administracyjne poszczególnych Emiratów nie są spójne, lecz rozłożone wyspowo na terenie całego ZEA. W środku Zjednoczonych Emiratów Arabskich

leżą także obszary należące do sąsiedniego Omanu. Jeśli przyjrzeć się lokalnym tradycjom, taki podział administracyjny staje się zrozumiały: w granice państw weszły wszelkie posiadłości górskie i nadmorskie poszczególnych Szejków.

Zjednoczone Emiraty Arabskie uchodzą za jeden z najbardziej konserwatywnych krajów muzułmańskich. Rdzenni mieszkańcy Emiratów, choć korzystają z telefonów satelitarnych i jeżdżą najnowszymi samochodami, przestrzegają tradycyjnych norm i w miejscach publicznych ubierają się bardzo zachowawczo. Mężczyźni noszą śnieżnobiałe „suknie” z długimi rękawami nazywane *dishasha*, białe nakrycie głowy (*guatra*) z charakterystycznym, czarnym paskiem (*agal*). Kobiety ubierają się na czarno – czarny żorżetowy płaszcz (*abeyya*) i czarną chustę (*shayla*), nakładaną na głowę tak, by przykrywała twarz i oczy. W wielu Emiratach kobiety pod zasłoną noszą skórzaną lub metalową maskę.

Szybki rozwój turystyki bez wątpienia powodować musi różnego typu reakcje o charakterze społecznym. W tym kontekście przebadanie społecznych aspektów rozwoju turystyki wydaje się szczególnie interesujące.

Funkcje i dysfunkcje turystyki

Turystyka jest źródłem dochodu ekonomicznego, pozwala na utworzenie nowych miejsc pracy, stwarza konieczność dodatkowej edukacji – korzyści płynące z rozwoju sektora turystycznego są nie do podważenia. Z drugiej strony, wpływ turystyki na przemiany lokalnych społeczności coraz częściej postrzegany jest nie tylko jako zastrzyk ekonomiczny, ale również jako problem dla lokalnych społeczności.

Turyści wnoszą do odwiedzanego kraju swoje własne przyzwyczajenia, własne zwyczaje. Są namacalnym dowodem obecności „obcego” (Podemski 2004; Przewcławski 1997). Wielokrotnie – w pozytywnym i w negatywnym znaczeniu – podważają obowiązujące normy (Aparna 2004; Bendel, Font 2004). W kontekście analiz dysfunkcji turystycznych poszczególnych obszarów, zasadnicze staje się pytanie: kim jest turysta? w jakim stopniu zna i respektuje lokalne zwyczaje?

Podatność poszczególnych krajów na dysfunkcje turystyczne zależy z kolei od panującej w nim kultury, poziomu rozwoju społecznego, poziomu wykształcenia mieszkańców, dystrybucji dochodów pochodzących z turystyki i wielu innych czynników. Bez wątpienia, za jeden z najważniejszych czynników wpływających na podatność na dysfunkcje turystyczne poszczególnych krajów, uznać należy dominującą na ich obszarach religię (Vukonić, 1996). Doktryna religijna – w mniej lub bardziej restrykcyjnej formie – wpływa na codzienne zachowanie mieszkańców każdego kraju oraz na interpretację zachowania gości z zewnątrz – czyli turystów. Sprawia ona, że łamanie norm przez obcych, choć z założenia drażniące, traktowane może być z wyrozumiałością (nakaz tolerancji), lub przeciwnie – wierny jest w obowiązku „naprowadzenia turysty na właściwą drogę” (Jackowski 2003; Dłuzewska 2006a, 2006b, 2006c).

Islam jest religią szczególnie podatną na dysfunkcje na tle religijnym i kulturowym, między innymi ze względu na szeroki wpływ tej religii na życie rodzinne i społeczne. Normy zachowania zgodnego z wiarą – a więc i zachowania obrażającego Allacha – wykraczają daleko poza mury meczetów. Objawiają się one w odpowiednim stroju, zachowaniu obu płci, itd.

Dżihad, czyli walka z niewiernymi, jest jednym z filarów wiary i obowiązkiem każdego wierzącego. Sprawia to, że w wielu krajach muzułmańskich istnieje powszechne przyzwolenie na walkę z przejawami braku moralności – w tym przypadku walkę z turystami¹.

Cel badań

Celem niniejszego artykułu jest wytypowanie czynników mających istotny wpływ na występowanie dysfunkcji turystycznych o charakterze społeczno-kulturowym w Zjednoczonych Emiratach Arabskich, które wpływają na rozwój turystyki. Na podstawie badań prowadzonych w innych krajach założono, że szeroka dystrybucja dochodów pochodzących z turystyki minimalizuje dysfunkcje turystyczne na tle kulturowo-społecznym.

Metodyka

Informacje pochodzą z badań terenowych prowadzonych w Zjednoczonych Emiratach Arabskich w maju 2004 r. W trakcie badań korzystano z metodologii i narzędzi badawczych szkoły chicagowskiej (Jorgensen 1989; Spradley 1980; Sztumski 1984), stosowanych powszechnie do badań tożsamości kulturowej w Azji i Afryce (Benedict 1966; Cole 2004). W czasie badań terenowych wykorzystano narzędzia badawcze takie jak: obserwacja bezpośrednia uczestnicząca (Jorgensen 1989), obserwacja pośrednia uczestnicząca, wywiady kwestionariuszowe (kwestionariusz nieskategoryzowany, jawny i ukryty, indywidualny) (Dann, Nash, Pearce 1998; Davies 2003, Sztumski 1984).

Zgodnie z wytycznymi metodologii wywiady kwestionariuszowe były ustne, jawne, indywidualne oraz zawierały liczne pytania uzupełniające (Sztumski 1984). Wyniki badań mają charakter jakościowy, nie ilościowy (Mason 2000).

Podczas gdy narzędzia socjologiczne (ankiety, analizy statystyczne, itd.) dostarczają informacji o charakterze ilościowym, narzędzia szkoły chicagowskiej są niezastąpione w czasie analiz o charakterze jakościowym. W Polsce, metody te są

¹ Dżihad w tradycji muzułmańskiej oznacza też walkę o samodoskonalenie się. Prezydent Tunezji Habib Bourgiba interpretował dżihad jako walkę o rozwój ekonomiczny i edukacyjny kraju. Obecnie dominujące jest jednak najbardziej literalne rozumienie dżihadu – jako walki z niewiernymi.

powszechnie stosowane przez Śląską Szkołę Socjologii Społecznej do badań grup zawodowych, mniejszości etnicznych i lokalnych społeczności, zwłaszcza na Górnym Śląsku (Sztumski 1984).

Opis badań

Wywiady kwestionariuszowe przeprowadzono w trzech grupach respondentów:

- A) autochtoniczni mieszkańcy ZEA – 20 wywiadów;
- B) managerowie hoteli (cudzoziemcy) – 24 wywiady;
- C) turyści różnej narodowości – 30 wywiadów.

Kwestionariusz przygotowany dla mieszkańców ZEA zawierał następujące pytania badawcze:

- czy są zadowoleni, że turyści odwiedzają ich kraj?
- czy dostrzegają w turystyce jakieś bezpośrednie korzyści dla siebie? Jakież?
- czy jakieś zachowania turystów są dla nich przykre? Jakież to zachowania?
- turyści z których krajów zachowują się najgorzej? Dlaczego?

Kwestionariusz przygotowany dla managerów hoteli zawierał następujące pytania badawcze:

- jaki stosunek do turystów mają mieszkańcy ZEA?
- jak zachowują się turyści?
- turyści z których krajów zachowują się najgorzej? Dlaczego?

Informacje uzyskane od grupy managerów pozwoliły lepiej zinterpretować wyniki wywiadów w grupie ludności autochtonicznej i turystów oraz oddzielić zachowania rzeczywiste od słownych deklaracji. Możliwe było również porównanie sytuacji sprzed września 2001 r. z sytuacją aktualną.

Pytania badawcze zawarte w kwestionariuszach przygotowanych dla turystów dotyczyły takich zagadnień jak:

- powód przyjazdu do ZEA;
- obawy dotyczące np. bezpieczeństwa;
- zajęcia w czasie pobytu w ZEA;
- ocena ludności miejscowej.

Sprawdzano również poziom wiedzy na temat lokalnej kultury i obowiązujących norm obyczajowych.

Do analizy wykorzystano także dane statystyczne Światowej Organizacji Turystyki, Światowej Rady Podróży i Turystyki oraz Departamentu Turystyki Dubaju.

Wyniki

Rząd ZEA ustawowo zagwarantował swoim obywatelom prawo własności na poziomie 51 %. Wszystkie hotele, salony samochodowe, sklepy, restauracje i inne

obiekty muszą być w 51 % własnością obywatela Emiratów². Wyjątkiem są trzy wyznaczone strefy (w tym Festival City i Palma), gdzie cudzoziemcy mogą posiadać 100 % praw własności.

ZEA to „kraj cudzoziemców” – stanowią oni średnio aż 80% wszystkich mieszkańców. Prawo pobytu przyznawane jest jednak wyłącznie osobom posiadającym ważny kontrakt pracy, weryfikowane jest co dwa lata i wygasa wraz z końcem kontraktu, nawet dla osób urodzonych w ZEA. Po ukończeniu wieku emerytalnego, czyli 65 lat, pracownicy zagraniczni mają obowiązek wrócić do krajów, z których przyjechali³.

Konieczność aktywnego wykonywania pracy zawodowej przez przyjezdnych jest niewątpliwą zaporą dla klasycznej imigracji i związanych z nią problemów: różnic kulturowych, problemów bezrobocia, ubezpieczenia, zasiłków, itd.

Bardzo restrykcyjnie działa system wizowy. Wizę otrzymują turyści (wymagany voucher z biura podróży) oraz osoby, które otrzymały zaproszenie od rezydenta ZEA⁴.

Rząd ZEA inwestuje w pielęgnację własnej kultury: dla mieszkańców budowane są osiedla nawiązujące architekturą do tradycyjnych zabudowań, budowane są także liczne centra kulturowe. Przykładem może być Hatta Heritage Village – specyficzny skansen poświęcony historii i kulturze Emiratów. Inwestycje takie, chociaż powstały głównie z myślą o ludności autochtonicznej i za główny cel mają pielęgnację tradycji, są również dużą atrakcją dla turystów.

Rząd ZEA stosuje dla swoich obywateli preferencyjny system wynagrodzeń. W przypadku, gdy obywatel ZEA zdecyduje się podjąć pracę na stanowisku zajmowanym zazwyczaj przez cudzoziemców (np. w banku) jego pensja jest średnio czterokrotnie większa.

Działalność rządu w zakresie ekonomiczno-finansowym, organizacyjnym, prawnym, demograficznym i technologicznym, jest zdecydowanie pozytywna i wspierająca. Nie zaobserwowano tu dysfunkcji turystycznych.

Dysfunkcje turystyczne w ZEA mają wyłącznie charakter społeczny i kulturowy. Badania potwierdziły, że poziom dysfunkcji jest odwrotnie proporcjonalny do stanu wiedzy turystów na temat kultury odwiedzanego obszaru oraz wynikającego z tej wiedzy szacunku dla norm społecznych (Craik 1995). Poziom ten jest z kolei pośrednio związany z typem turystyki: np. turystyka masowa, której uczestnicy są zazwyczaj słabo wykształceni (Ghimire, Krishna 2001), powoduje zdecydowanie więcej dysfunkcji niż turystyka typu *backpacking* czy turystyka ekskluzywna (Dłużewska, 2006c). Badania w ZEA pokazują jednak, że nawet w przypadku turystyki ekskluzywnej pojawiać się mogą dysfunkcje typowe dla turystyki masowej.

Zachowanie turystów zależy również od kraju ich pochodzenia. Turyści z krajów arabskich, w których powszechnie wyznawany jest islam, nie powodują dys-

² strony internetowe Rządu Dubaju – rozdział dotyczący inwestycji.

³ strony internetowe Rządu Dubaju – rozdział dotyczący prawa pracy.

⁴ strony internetowe DTCM.

funkcji o charakterze kulturowym. Duży udział turystów muzułmańskich wśród wszystkich przyjezdnych jest więc dla Zjednoczonych Emiratów Arabskich bardzo korzystny. Badani skarżyli się natomiast na zachowanie turystów, zwłaszcza z krajów byłego ZSRR oraz z Niemiec. Zachowanie obywateli byłych republik Związku Radzieckiego, uznać można za charakterystyczne dla turystyki masowej, a nie turystyki ekskluzywnej, w jakiej, uczestniczą.

Niektóre zachowania, takie jak brak poczucia humoru, zrywanie negocjacji handlowych uznawano za denerwujące, jednak stosunkowo mało szkodliwe. Z największą krytyką spotykała się „rozwiązłość”, która manifestowała się w odkrywaniu ciała w miejscach publicznych. Zachowania takie jak zwiedzanie miast w stroju bikini czy w kąpielówkach, publiczne okazywanie sobie erotycznej czułości odbierane były jako uwłaczające godności miejscowych oraz – co gorsze – obrażały samego Allaha. W opinii badanych zachowania te godziły w Boga, należy więc zakwalifikować je jako dysfunkcje o podłożu religijnym. Dysfunkcje religijne nie tylko głęboko ranią uczucia miejscowej ludności, ale mogą stać się przyczyną agresji skierowanej do turystów – agresji rozumianej jako jeden z obowiązków prawnego muzułmanina. Zdaniem autorki dysfunkcje o podłożu religijnym wydają się w ZEA największym zagrożeniem.

Wnioski

Podobnie jak w przypadku innych państw muzułmańskich, na turystykę przyjazdową do Zjednoczonych Emiratów Arabskich negatywnie wpłynęły wydarzenia z 11 września 2001 r. Departament ds. Turystyki wychodząc naprzeciw odmiennym tendencjom na rynku turystyki światowej przeniósł środki promocyjne do krajów, których mieszkańcy mniej boją się agresji ze strony środowisk muzułmańskich niż np. obywatele USA i Wielkiej Brytanii. Dzięki tego typu działaniom, turystów z USA stopniowo zastąpili mniej wymagający – acz bardzo zamożni – turyści z byłych republik ZSRR. Rynek turystyczny odnotował tylko minimalną i krótką recesję.

Zmiana narodowościowa przyjeżdżających (choć przynosi duże zyski) prowadzi jednak do swojego rodzaju konfrontacji kulturowych. Zachowanie turystów z byłego ZSRR jest zdecydowanie swobodniejsze niż pozostałych Europejczyków czy Amerykanów, bardziej przyzwyczajonych do obcowania z krajami odmiennymi kulturowo. Bardzo często turyści ubierają się zbyt skąpo, powszechny jest widok bikini w centrum miasta. W krajach byłego ZSRR, w których w ciągu trzech pokoleń negowano znaczenie religii, trudno oczekiwać wrażliwości na obcą religię i kulturę. Problemu tego nie można jednak zignorować.

Większość nieodpowiednich zachowań turystów (zwłaszcza obywateli byłego ZSRR) bierze się z braku wiedzy na temat specyfiki kulturowej odwiedzanego obszaru, a nie z powodu złych intencji. Ankietowani odpowiadali nawet, że gdyby

rzeczywiście postępowali niewłaściwie, „ktoś” (przewodnik, pilot) zwróciłby im na to uwagę. Brak informacji dla wielu był jednoznaczny z brakiem problemu, a nawet ze stwarzaniem fikcyjnych problemów przez badających. Istotnie, przewodnicy i piloci – np. licząc na napiwek – zazwyczaj wolą nie psuć nastroju swoim klientom i sporadycznie wspominają o obowiązujących normach kulturowych, nawet w sytuacji ich drastycznego łamania przez turystów.

Rząd Dubaju nie wypracował stanowiska, jak na podobne zachowania reagować – nie chcąc się narażać na oskarżenia o sympatie fundamentalistyczne ani „odstraszać turystów”. Zupełny brak działań może jednak doprowadzić do agresji ze strony rodzimych mieszkańców ZEA lub przyjezdnych – bardzo konserwatywnych obywateli sąsiedniego Omanu.

Literatura

- Antweiler C., 2006, *Inequality, Cultural Heritage and Morality in Indonesia* (w:) *Imagine there is no countries – Inequality and Growth in Age of Tourism*, 5th International Symposium on Tourism and Sustainability; 22-23 June 2006, conference handbook.
- Aparna R. (red.), 2004, *Tourist behaviour; a psychological perspective*, Kanishka Publishers, New Delhi.
- Bendel J., Font X., 2004, *Which tourism rules? Green standards and GATS*, *Annals of Tourism Research*, 31, 39-156.
- Benedict R., 1966, *Wzory kultury*, PWN, Warszawa.
- Cole S., 2004, *Cultural values in conflict: case study from Ngadha, Flores, Indonesia*, *Tourism*, 52, 91-101.
- Craik J., 1995, *Are there cultural limits to tourism?*, *Journal of Sustainable Tourism*, 3, 87-98.
- Dann G., Nash D., Pearce P., 1998, *Methodology in Tourism Research*, *Annals of Tourism Research*, 15, 1-28.
- Davies B., 2003, *The role of Quantitative and Qualitative Research in Industrial Studies in Tourism*, *International Journal of Tourism Research*, 5, 97-111.
- Dluzewska A. 2006a, *Functions and dysfunctions of tourism in Tunisia*, (w:) *Cutting Edge research in Tourism. New directions, challenges and application*, University of Surrey, The British academy, Ttra, WTO, The Tourism Society, PATA, Association for Tourism in Higher Education, Association Internationale d'Experts Scientifiques du Tourisme, Conference Papers, 11-15 June, Surrey.
- Dluzewska A., 2006b, *The influence of religion background on global and local conflict in tourism – case studies in Muslim countries*, (w:) *Imagine there is no countries – Inequality and Growth in Age of Tourism*, 5th International Symposium on Tourism and Sustainability; 22-23 June 2006, conference handbook.
- Dluzewska A., 2006c, *Tourism Functions and Dysfunctions in Muslim Countries: case study of Dubai* (w:) *Making Space: Leisure, Tourism and renewal*, Conference papers, LSA, University of the West of England, 11-13 July, Bristol.
- Ghimire, Krishna B. (red.), 2001, *The native tourist: mass tourism within developing countries*, Earthscan, London.

- Jackowski A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Jorgensen D., 1989, *Participant observation: A methodology for Human Studies*. SAGE Publications, California.
- Mason J., 2000, *Qualitative research* (second edition). SAGE Publications, London.
- Podemski K., 2004, *Socjologia podróży*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Przeclawski K., 1997, *Człowiek a turystyka – zarys socjologii turystyki*. Albis, Kraków.
- Spradley J., 1980, *Participant observation*, Holt, Reinhart and Winson. Inc., Florida.
- Sztumski, J., 1984, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, PWN, Warszawa.
- Vukonić B., 1996, *Tourism and Religion*, Pergamon, New York.